

njem knjiga na jeziku koji se razumije sve do Carigrada, ali se piše drukčijim pismima, zavod imati ekumenski karakter, i bilo mu je vrlo važno da se protestantske knjige razumiju na području čitavog Balkana. Uz to je bila vezana i novčana pomoć njemačkih staleža, jer je postojala nada da će protestantizam imati ulogu vjere koja će okupiti narode u borbi protiv Turaka. Međutim, prve kritike svećenika Lamele i hrvatskih glagoljaša u vezi s ortografijom i leksičkim materijalom dovele su Trubara u nezavidnu situaciju pred staležima koji su pomagali taj pothvat, jer ih je on bio uvjeravao u razumljivost prevedenih knjiga u svim balkanskim krajevima.

Jembrih smatra da je srž problema u vezi s prevođenjem bila u jeziku koji se tada govorio u pojedinim krajevima Hrvatske i u jeziku kojim su tiskana hrvatska izdanja. On ukazuje na činjenicu da jezik prijevoda Novog zavjeta nije bio jedinstven sjevernodalmatinski čakavski govor druge polovice XVI. stoljeća, već je obilovao starijim, južnočakavskim i crkvenoslavenskim elementima. S druge strane, Konzul i suradnici poznavali su glagoljska izdanja Šimuna Kožičića, koji je nastojao reformirati dotadašnji jezik liturgijskih knjiga, zalažući se za preuzimanje narodnog jezika, a prema Jembrihu, prevodioci su otišli i korak dalje. Autor tvrdi da je zbog toga bila razumljiva Trubarova zabrinutost, jer se postavljalo pitanje kome će se prodati velik broj knjiga tiskanih jezikom koji se teže razumije.

Prema njegovu mišljenju Konzul i Dalmata odlučili su stvoriti jezični standard koji bi bio razumljiv stanovništvu čakavsko-kajkavsko-štokavskoga jezičnog izraza, napuštajući leksičke i druge arhaizme koji su u njihovo vrijeme bili nerazumljivi. Taj živi govor Konzula i Dalmate bio je i razlog njihova odbijanja da se doslovce drže Trubarova prijevoda, zbog čega je izbio spor. Jembrih ukazuje na to da je vrlo teško naći pravo objašnjenje sukoba unutar zajednice u Urachu, ali se uz navedene očito jezične nesporazume mogu spomenuti i posve osobni razlozi: svaki od suradnika u zavodu imao je određenu ulogu, te je Trubara smetalo svojevrsno potiskivanje u Skalićevoj poslanici iz 1561. godine. Na kraju, Jembrih ističe potrebu da se Stipanu Konzulu posveti više prostora u kroatistici, kako bi se izbjegle ocjene djelovanja slovenskih i hrvatskih protestantskih pisaca samo iz jednog kuta gledanja.

Zlatko Kudelić

ANDELKO MILARDOVIĆ, Srbijanski masovni pokret i hrvatsko pitanje, Zagreb 1991.

Knjigu Anđelka Milardovića zajednički su objavili izdavačka kuća Globus u Zagrebu, Institut za migracije i narodnosti u Zagrebu i Hrvatska matica iseljenika u Zagrebu. Recenzenti knjige bili su Slaven Letica i Josip Vrbošić. Knjiga se sastoji od uvoda, pet poglavlja i bibliografije. Osnovna je namjera autora da prikaže suvremenu srbijsku politiku s posebnim osvrtom na Hr-

vatsku i da utvrdi genezu idejne podloge te politike. U uvodu knjige sam je autor to izrazio riječima: »U ovoj knjizi pokušao sam prikazati temeljne ideje srbijanskih nacionalnih programa od Ilije Garašanina do Memoranduma koje potječu iz tradicionalne srbijanske političke misli, stoljećima baštinjene u okrilju Pravoslavne crkve. Ideje suvremenoga srbijanskog masovnog pokreta izviru iz tradicionalne političke misli« (5). Autor je svoj tekst podijelio u pet poglavlja od kojih svako čini zaokruženu tematsku cjelinu s odgovarajućim naslovom.

U prvom poglavlju pod naslovom *Ideje, programi i povijesni snovi* autor se najprije bavi spisom »Načertanije« Ilije Garašanina, nastalim 1844. godine kao program dugoročne srpske nacionalne politike. Tim je spisom udaren temelj velikosrpskom ekspanzionizmu. Srbija se — prema Garašaninu — ne može zadovoljiti tadašnjim granicama, već ih mora proširiti i pridružiti krajeve koji je okružuju. Cilj je ujedinjenje svih Srba na južnoslavenskom prostoru. Tog su se programa držali kasniji srpski političari, a posebno je došao do izražaja u koncepcijama i političkom djelovanju Nikole Pašića pri stvaranju jugoslavenske države i prilikom njezina unutarnjeg uređivanja. Označivši tu politiku kao Garašaninovo nasljeđe autor prati njezine vidljive tragove: u razdoblju između 1918. i 1941.; zatim u ravnogorskim idejama Dragiše Vasića i Stevana Moljevića, tvoraca programa četničkog pokreta Draže Mihailovića u drugom svjetskom ratu; u aktivnostima Konstantina Fotića, jugoslavenskog ambasadora u Sjedinjenim Američkim Državama, koji je to mjesto izgubio nastupom Šubašićeve emigrantske vlade 1944. godine; te najzad u Memorandumu SANU (1986.) i u programima suvremenih, novoosnovanih političkih stranaka u Srbiji. Nešto više prostora autor je posvetio Memorandumu SANU koji je svojom osnovnom idejom o jedinstvenoj Srbiji bez pokrajina i srpskoj državi utemeljenoj na povijesnom pravu integracije svih Srba bez obzira na to gdje žive zapravo usmjerio srbijansku politiku na rekonstrukciju Jugoslavije u smislu ostvarenja velikosrpskog programa.

Drugo poglavlje *Politička dinamika* sadrži razmatranja o uzrocima i korijenima nastanka srbijanskoga masovnog pokreta, te o njegovim sudionicima: Savezu komunista Srbije i organizacijama za pokretanje masa (Solidarnost, Božur, Sava), o intelektualcima, Srpskoj pravoslavnoj crkvi i srpskom lobbyju u SAD. Autor nadalje obrađuje instrumente djelovanja srbijanskoga masovnog pokreta — mitinge, kao oblik populističkog pritiska na institucije vlasti, s pomoću kojih je izvedena ustavna rekonstrukcija Srbije. Ciljeve srbijanskoga masovnog pokreta autor je razvrstao u rekonstrukciju Srbije unutar federacije i rekonstrukciju federacije po mjeri Srbije.

Treće poglavlje knjige autor je naslovio *Prekid hrvatske šutnje*. On kaže da je Hrvatska bila prisiljena na šutnju zbog nametnutog kompleksa NDH i događaja iz 1971. godine. Međutim, kad je Miloševićev autarni populizam iz temelja pokidao vezivne spojeve avnojske Jugoslavije, »zaprijetila je opasnost da u velikoj rekonstrukciji federacija po mjeri srbijanske politike postane proširenim dijelom Srbije«. Tada se ponovo otvorilo hrvatsko pitanje, jer bi svaka daljnja šutnja mogla biti pogibeljna. U nastavku autor obrađuje zaokret u politici CK SKH koji se odlučio za uvođenje političkog pluralizma i održavanje prvih slobodnih izbora u Hrvatskoj. Dakako, »komunisti su mislili — tvrdi autor — da su u prednosti pred loše organiziranom opozicijom

i da će uspjeti pobijediti na izborima« (117). Izbori u proljeću 1990. godine pokazali su drukčiji rezultat. Taj je, zapravo, bio odgovor na totalni propaz komunističkog projekta, na nesposobnost SK da rješava nagomilane probleme i da se efikasno suprotstavi velikosrpskoj prijetnji. Pošto je izložio rezultate izbora u Hrvatskoj 1990. godine, autor je prikazao i reagiranje na njih iz Srbije i reagiranje Srpske demokratske stranke u Hrvatskoj.

Naredno, četvrto poglavlje nosi naslov *Srbi u Hrvatskoj u kontekstu srpskog masovnog pokreta*. Tako formuliranom naslovu autor je dodao i napomenu koja glasi: »Ovo se ne odnosi na cjelinu, nego na dio. Prema tome, nemoguća je generalizacija.« Autor utvrđuje da je srbijanski masovni pokret istupio s tezom o »ugroženosti Srba u Hrvatskoj«, a ta je već prije sadržana u Memorandumu SANU. Budući da je političko djelovanje Srba u Hrvatskoj u ozračju srbijanskoga masovnog pokreta, na toj je tezi započela i razvijala se aktivnost Srpske demokratske stranke. Autor je posvetio nekoliko stranica i medijskom oblikovanju vođe Srpske demokratske stranke — Jovana Raškovića, i njegovim temeljnim pojmovima političkog raspravljanja. Posebno upozorava na njegovu nedosljednost i na njegovu zamršenu i psihijatriziranu političku komunikaciju. Zatim se bavi analizom programskih načela i ciljeva Srpske demokratske stranke, te njezinim djelovanjem nakon izbora i utemeljenja višestranačkog Sabora.

U petom poglavlju, naslovljenom *Umjesto zaključka: federacija — konfederacija — bit srpsko-hrvatskog spora*, autor upozorava na ponavljanje političkog stanja u Jugoslaviji i utvrđuje: »Već od njezinih početaka, od ideje jugoslavenstva, do njezina prvoga i drugoga oblika, pokazalo se da zapravo ništa nije riješeno, i da se Jugoslavije, ona prva i ova druga na zalazu, faktički raspadaju zbog sličnih neprevladanih problema, naime zbog načela ustrojstva. Pokazuje se da je posrijedi stalan sukob zbog ustrojstva jugoslavenske države, pa iz toga sukoba izvire ponavljanje koje se može pokazati na više primjera od bliže prošlosti do suvremenosti« (155). I malo dalje, na drugom mjestu: »Politička nas stvarnost uvjerava kako se jedna ideja o pravičnijem ustrojstvu države, rođena u metežu svjetske pogibelji, građanskog, oslobodilačkog rata, polako približava muzeju političkih ideja odnosno političkoj muzealizaciji. I putuje tako ideja u koju je vjerovala jedna generacija, a koju je ta ista generacija jednostavno iščala, degenerirala i dovela do nemogućnosti života [...]« (157). Na posljednjim stranicama knjige autor ocrtava dilemu: federacija — konfederacija — razlaz — samostalnost, i utvrđuje da je politička kriza došla do vrhunca kada je sve moguće.

Ovaj kratak prikaz sadržaja knjige Anđelka Milardovića upućuje na to da su njegove preokupacije usmjerene na suvremena politička zbivanja, ali da on traži ishodišne točke jedne politike (srbijanske) u povijesnom nasljeđu. I doista, geneza jugoslavenske političke drame duboko je uronjena u povijest, a hrvatsko pitanje, koje je u središtu te drame i u središtu Milardovićevih razmatranja, čini dominantnu komponentu povijesti jugoslavenske države od njezina nastanka do danas. Milardović nije imao namjeru pisati povijesno djelo, ali njegov rad sadrži povijesnu dimenziju, koja se nameće kao neizbježna. On istražuje odnos suvremenih srbijanskih političkih programa i idejnih odrednica srbijanske politike formuliranih u prethodnim razdobljima. Uspoređujući idejne osnove današnje srbijanske politike s poznatim Garašaninovim spisom »Načer-

tanije« iz sredine XIX. stoljeća, Milardović nalazi frapantne podudarnosti. Metodom komparacije on utvrđuje i identičnost stavova suvremenih srbijanskih programa i Moljevićeva projekta iz kolovoza 1941. godine koji predstavlja ratni politički program četničkog pokreta Draže Mihailovića. Jednako pristupa i Fotićevu memorandumu, nastalom 1945. godine i upućenom osnivačkoj skupštini Ujedinjenih naroda u San Franciscu. On utvrđuje da se Memorandum SANU iskazuje kao kontinuitet ideja i političkih pogleda formuliranih davno prije. Najzad, dolazi do zaključka da Miloševićeva politika ne samo što je podudarna s tezama Memoranduma (a to znači s Garašaninovim nasljeđem), nego preuzima i vokabular Memoranduma. Veza je između povijesti i politike, dakle, očita, pa Milardovićeva knjiga otvara pitanje odnosa povijesti i politike. Povjesničari se najčešće skanjuju ulaziti u probleme suvremene politike smatrajući da tek završeni procesi mogu biti predmet povijesnog istraživanja i povijesne ocjene. Međutim, ova knjiga pokazuje da ima dugih povijesnih procesa koji — makar i nedovršeni — moraju biti valorizirani, jer tek povijesno određene pojedinih komponenata procesa daje mogućnost autentičnog tumačenja aktualnih zbivanja.

Kako veći dio knjige »Srbijanski masovni pokret i hrvatsko pitanje« obrađuje ne povijesna zbivanja nego suvremenu politiku, koja će tek postati povijest, riječ je o specifičnoj vrsti literature koja će svojom aktualnošću izazvati poseban interes mnogih stručnjaka — politologa, sociologa, povjesničara — ali i običnih čitatelja. Kompozicija knjige prilagođena je njezinoj namjeni. Naime, Milardović ne piše kroniku suvremenih zbivanja, već studiju s tematsko-problemskim obilježjima. Svoja razmatranja sistematizira i zaokružuje u poglavlja s logičnim unutarnjim rasporedom. On grupira složene probleme i odnose sadašnjice i otkriva njihove međusobne veze koje prezentira na prihvatljiv način.

Posve je razumljivo da izvorna građa za proučavanje najnovijih političkih kretanja nije velika. Ono što je dostupno uglavnom je objavljeno u dnevnom tisku ili u političkim brošurama. O mnogim pojedinostima događanja, aktivnosti pojedinih aktera i njihovim zakulisnim potezima zasad još nema dostupnih dokumenata, i to je ono što ometa iscrpniju povijesnu analizu i obradu, ali ne i politološko razmatranje. Milardović se potrudio da pribavi i prouči manje-više sve što je danas dostupno i relevantno za suvremeno stanje problema o kojima raspravlja. Na temelju tog materijala izgradio je sliku problema i konfrontacija i predočio ih čitatelju. Time je položio temelje i za svako daljnje povijesno proučavanje sadašnjih zbivanja u Hrvatskoj i oko nje. U svojoj knjizi on korektno upućuje na dokumentaciju kojom se koristio. U nekim slučajevima on u tekst ubacuje i kraće citate ili dijelove rečenica iz upotrijebljene izvorne građe, što povećava uvjerljivost i čitkost teksta i izaziva veći interes čitatelja.

Autor se nesumnjivo trudio da registrira sve one bitne momente koji su važni za stvaranje slike suvremenog političkog mozaika i posebno hrvatskog pitanja u srazu s najnovijim velikosrpskim nasrtajima. Ali njegov tekst nije samo puko registriranje zbivanja i uočenih problema. On, naime, ne izbjegava ocjene i iskazivanje svog stava. Pri tome je svjestan činjenice da će upravo zbog toga izazvati ne samo protivljenja, nego i etiketiranja. Zato sam upozorava: »Nije isključeno da se i pisac ovih skromnih redaka proglasi ustašom, srbofobom ili

urotnikom protiv Srbije. Glede toga unaprijed odbacujem takve neuvjerljive i neargumentirane, ali vrlo moguće optužbe« (110). Svakako, ta napomena nije suvišna jer je etiketiranje vrlo raširena praksa komuniciranja našeg vremena. Od takvih zlonamjernih postupaka treba, međutim, razlikovati ozbiljnu znanstvenu kritiku koja će vjerojatno upozoriti i na neke slabosti toga rada ili na neke eventualne faktografske greške. Međutim, sve primjedbe takve vrste ipak neće moći osporiti osnovnu vrijednost Milardovićeve knjige, koja je nedvojbeno aktualna, s utemeljenim opažanjima i veoma čitka.

Hrvoje Matković